

Fecr Yayınları: 591

ZEYDİYYE VE FIKIH USULÜ

-Kaynak Kavramı (Edille-i Şer'iyye) Bağlamında Bir İnceleme-

Fatih YÜCEL

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.

(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak

FCR

Baskı ve Cilt

NY MATBAACILIK YAYINCILIK

KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.

Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA

Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Ekim 2022

ISBN: 978-625-8304-38-1

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1

Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60

Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

ZEYDİYYE
VE
FIKİH USULÜ

-Kaynak Kavramı (Edille-i Şer'yye) Bağlamında Bir İnceleme-

Fatih YÜCEL

Ankara 2022

Fatih YÜCEL

Fatih Yücel, 1975 yılında Çankırı/Çerkeş'te dünyaya geldi. 1998 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2006 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Selçuk Dini Yüksek İhtisas Eğitim Merkezi'nde ihtisas eğitimini tamamladı. 2008 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Bilim Dalında doktorasını bitirdi. 2011-2012 yıllarında 16 ay süreyle ABD'de çeşitli üniversitelerde araştırmalarda bulundu. Diyanet İşleri Başkanlığında Vaiz, Eğitim Merkezi Öğretmeni, Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı ve Din Hizmetleri Müşaviri olarak uzun yıllar çalışan Yücel, halen Ankara Hacı Bayram Veli İslami İlimler Fakültesi Fıkıh Anabilim dalında doktor öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	7
ÖN SÖZ.....	9
GİRİŞ.....	13
Çalışmanın Konusu ve Önemi.....	13
Kaynakların Değerlendirilmesi	36

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYNAK KAVRAMI VE ZEYDÎ USULÜNDE KAYNAK KAVRAMININ GELİŞİM SÜRECİ

I. Kaynak Kavramı	51
A. Modern Hukukta.....	51
B. İslam Hukukunda	51
C. Zeydî Usûlcülerde	53
II. Zeydî Usul Anlayışında Kaynak Kavramının Gelişim ve Farklı- laşma Süreci	58
A. İlk Dönem (Kurucu Devir)	60
B. Kelam Tesirindeki Dönem.....	69
C. Klasik Tasnif Dönemi	87
D. Çağdaş Dönem.....	100

İKİNCİ BÖLÜM

ZEYDÎ USÛLÜNDE ASLÎ KAYNAKLAR (Kitap ve Sünnet'in Nassları)

I. Kitap	103
A. Tanımı	104
B. Kur'an'ın Kıraat Şekilleri	108
C. Kur'an-Sünnet İlişkisi.....	111
D. Kur'an Lafızlarının Hükme Delâleti	113
E. Değerlendirme	120
II. Sünnet.....	121

A. Tanımı	122
B. Sünnetin Çeşitleri/Sünnetin Geliş Şekilleri	123
C. Hadis Kabul Kriterleri	139
D. Sünnetin Kur'an'a Göre Konumu	142
E. Değerlendirme	155

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZEYDÎ USÛLÜNDE TÂLÎ KAYNAKLAR

I. Zeydî Usûlünde Nakle Dayanan Tâlî Kaynaklar	158
A. İcmâ'	158
B. Ehl-i beyt'in İcmâ'ı	173
C. Hz. Ali'nin İctihadları	191
D. Kıyas	197
E. Sahâbî Kavli (İctihadı)	220
F. Şer'u Men Kablenâ	227
II. Zeydî Usûlünde Akla Dayanan Tâlî Kaynaklar	228
A. İstihsan	233
B. İstishâb	247
C. Maslahat-ı Mürsele	253
D. Akıl	258
KAYNAKÇA	271

KISALTMALAR

AÜİFD.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen madde veya adı geçen makale
agt.	: Adı geçen tez.
AÜİFY.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
ATAÜİİFY.	: Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Yayınları
AÜSBE.	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ay.	: Aynı yer
b.	: İbn
Bkz.	: Bakınız
DİA.	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
EÜSBE.	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
h.	: Hicrî
hn.	: Hadis no.
İFAV.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İSAM.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
MÜİFD.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
OMÜİFD.	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Sav.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
thk.	: Tahkik

Tlk.	: Ta'lik
Trc.	: Tercüme
ty.	: Tarih yok
UÜİFD.	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
yy.	: Yer yok

ÖN SÖZ

İslam medeniyetinin teşekkülünde hicrî II. asırdan itibaren kendine özgü fikhî faaliyetleri ile ön plana çıkan amelî mezheplerin önemli bir yeri bulunmaktadır. Hicrî II. asırdan günümüze kadar varlığını sürdüren; kelâmî, siyasî ve fikhî yönleri ile tarihin her döneminde adından söz ettirebilmiş sıradışı ekollerden biri de Zeydiyye'dir. Zeyd b. Ali ile birlikte Emevîler döneminde tarih sahnesine çıkan bu hareket, "itikâdî ve siyasî tavır birlikteliği" şeklinde özetlenebilecek duruşlarıyla, Abbâsiler ve Osmanlı Devleti'nde de gündem olabilmişlerdir. Günümüzde Yemen'de varlığını sürdüren Zeydîlerin tarihte diğer yönetimlere karşı verdiği bu mücadele, bölgede etkinliğini artırma hedefindeki devletlerin fiilî müdahalesiyle son dönemlerde farklı bir boyuta evrilmiş görünmektedir. Tarihin tekerrürden ibaret olduğu yaygın kabulü dikkate alınacak olursa Yemen Zeydîlerini, Taberistan Zeydîlerinin âkibetinin beklediği öngörüsünde bulunulabilir. Zeydiyye mezhebinin siyasî ve kelâmî yönü yerli ve yabancı pekçok çalışmaya konu olmuştur. Bununla birlikte aynı şeyi furû-i fıkıh ve usûl-i fıkıh için söylemek mümkün değildir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Zeydî usul ve furuu bir bütün halinde batılı araştırmacıların çalışılmalarına konu edilmiştir. Batıda Zeydiyye üzerine yapılan çalışmaların ağırlık noktasının, fıkıh tarihi ve ekoller arası ilişkiye hasredildiğini söyleyebiliriz. Ülkemizde Zeydî furûuna dair çalışmalar, bu alanda çalışan birkaç hocamızın kişisel gayretleri sonucu son yıllarda artmakla birlikte bunların da bir elin parmaklarını geçmediğini belirtmek gerekir. Aynı olumlu gelişmeyi Zeydî usulünü konu edinen çalışmalar için söylemek ise oldukça

güçtür. ‘*Zeydi Usulcülerin Kaynak Anlayışı*’ başlıklı 2008 yılında tamamlanan doktora tezimizin üzerinden geçen onca yıla rağmen bu alanda yeni çalışmaların yapılmaması gerçekten üzücüdür. Herşeyden önce danışman hoca rehberliğinde uzun yıllar devam eden bu tür çalışmalar eksikleri ile birlikte ciddi birer emek mahsulüdür. 2006 yılında ülkemizden seçkin bir akademik heyetle Yemen’e gerçekleştirdiğimiz ziyarette Zeydî âlim ve akademisyenlerin katılımıyla yapılan ‘*Zeydiyye ve Fıkıh Usulü*’ paneli, onlarla gerçekleştirilen mülakat, Zeydî düşünce merkezleri ile istişare, yayınevleri ziyareti, farklı kütüphanelerdeki elyazması Zeydî usul ve fûrûna dair eserlerin tespiti ve ülkemize getirilmesi gibi faaliyetler bu çalışmanın arka planında görünmeyen bir çabayı ifade etmektedir. Bütün bunlara ek olarak kıymetli hocalarımın teşviki ve yol göstericiliğinde ortaya çıkan ve alana mütevazı bir katkı sunmayı amaçlayan bu çalışmanın okuyucu ile buluşturulması hem ortaya konan emeğe hem de ilmî çalışmalara saygının bir gereği telakki edilmiştir. “*Zeydiyye ve Fıkıh Usulü*” oldukça iddialı bir başlıktır. Bununla birlikte bu başlığı -Kaynak kavramı (Edille-i şer’iyye) bağlamında bir inceleme-ilavesi ile sınırlandırmış olduk. Buna göre çalışmanın fıkıh usulünün dört temel alanından sadece birini kapsadığı, araştırmacıları bekleyen daha pek çok konu, dönem ve müellif olduğu ifade edilmelidir. Bu yönüyle “*Zeydiyye ve Fıkıh Usulü*” son derece bakir bir alanı ifade etmektedir. Çalışmamız ağırlıklı olarak doktora tezimize dayanmakla birlikte, son dönemlerde yapılan akademik çalışmalar da ilgili bölümlere ve bibliyografyaya eklenmiştir. Doktora sonrası kaleme aldığımız “Zeydiyye-Ca’feriyye Arasında Kırılma Noktası: İmamların Masumiyeti Meselesi...”, “Fıkıh Usulünde Zeydiyye-Mu‘tezile Etkileşimi”, “İlk Dönem Irak Hanefile-

rinin Zeydî Usulüne Etkilerine Yönelik Bir İnceleme...”, “Usul Yazım Yöntemi Açısından Zeydî ve Hanefî Literatür”, “Zeydî Usul-i Fıkıh Literatürü” başlıklı makalelerimiz ve “*DİA*. ‘Zeydiyye (Fıkıh)’ maddesi” ile bu yıl altı cilt halinde tekrar yayımlanan İslam Düşünce Atlası’ndaki “Nâtık-Bilhak”, “Ca’fer b. Ahmed”, “Hasan b. Muhammed er-Ressâs”, “Mansûr-Billâh”, “Ahmed b. Muhammed b. Hasan er-Ressâs”, “Müeyyed-Billâh Yahyâ b. Hamza”, “Mehdî-Lidînilâh İbnü’l-Murtazâ”, “Sârimüddin el-Vezîr” ve “Muhammed Behrân” maddeleri, bu alanda çalışmayı bekleyen daha ne kadar çok konu olduğunu ortaya koymaktadır.

Zeydî usûlüne dair nadide el yazması eserlerin bulunduğu arşivlerini bizlere açan Yemen’deki Zeyd b. Ali derneğinin yetkilileri Ahmed İshak, Ali Kuhlanî ve Abdurrahman beye; çalışmamla ilgili değerlendirmelerini aldığım, değerli Zeydî akademisyenler Dr. İsmail el-Vezîr, Dr. Ahmed Ali el-Ma’hizî, Dr. Murtaza b. Zeyd el-Mahatvarî ve Prof. Muhammed Kalisch’e teşekkür ediyor, vefat edenlere rahmet diliyorum. Çalışmalarım boyunca beni sürekli destekleyen ilk öğretmenim ve hocam muhterem babam Mustafa Yücel’e ve kıymetli anneme, her daim desteklerini gördüğüm değerli eşim ve çocuklarıma, eğitim hayatım boyunca yetişmemde emeği geçen tüm hocalarıma, hassaten İstanbul İHAM, Konya Selçuk Dinî Yüksek İhtisas Merkezi ve Din İşleri Yüksek Kurulundaki değerli hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak kaynak temini konusunda destek veren kıymetli hocam Prof. Dr. Kadir Demirci’ye, çalışmayı tümüyle okuyup, yararlı değerlendirmelerde bulunan değerli hocalarım Prof. Dr. Şamil Dağcı ve Dr. Ali Pekcan Beyefendiler ile mesai arkadaşlarıma şükranlarımı sunuyorum. Zeydî usulü ile ilgili genel bir çerçeve çizen bu müte-

vazi eserin eleştirilerle geliştirilmesi ve yeni çalışmalara vesile olması en büyük temennimizdir.

Çalışmak bizden muvaffâkiyet yüce Allah'tandır.

Fatih YÜCEL

Ankara 2022